

მამუკა ცუხიშვილი

„მიჯნა სარ და მიჯაღცა მიიქცე“

საქართველოს ისტორიის ცოდნა რომ თითოეული ჩვენგანის უპირველესი მოვალეობაა, ეს კამათს არ უნდა იწვევდეს, მეტადრე, ეს ეხება საქართველოს სამოციქულო მართლმადიდებელი ეკლესიის წიაღში მოღვაწე და დამკვიდრებულ სასულიერო და საერო საზოგადოებას.

წინამდებარე წერილის მიზანი არის ერთი უმნიშვნელოვნესი საკითხის შესწავლა და ამ საკითხის ირგვლივ არსებული ბურუსით მოცული ისტორიის განხილვა. საქმე ეხება ზარზმის (მონასტრის) ტაძარში, საკურთხევლის გვერდით, ერთ პატარა კელიაში დასვენებული მიცვალებულის, ნეშტის თუ „მუმიის“ ამოუცნობ და დაუსაბუთებელ წარმომავლობას, მისადმი სასულიერო პირებისა და მრევლის არაადეკვატურ დამოკიდებულებასა და გაუმართლებელ საქციელს.

ამ წერილში გამოქვეყნებული მასალები და დოკუმენტები არის საფუძველი და ნათელი გამოვლინება იმისა, რომ საკითხი მოითხოვს დაუყოვნებლივ შესწავლასა და პრობლემის გადაწყვეტას.

* * *

დიდი ქართველი გეოგრაფი, კარტოგრაფი, ისტორიკოსი ვახუშტი ბატონიშვილი სამცხის აღწერისას ბრძანებს: „(აბანოს) ჳევს ზეით, წნისს, ერთვის მტკუარს წნისის ჳევი, გამომდინარე ფერსათის მთისა. ეს მოდის პირველ ჩრდილო-დასავლეთიდან აღმოსავლეთ-სამკრეთს შუა, მერმე ჩრდილოდან სამკრით. ამ ჳევზედ არს, წნისს ზეით, მონასტერი მაღალს კლდესა ზედა, კეთილშენი, გუმბათიანი და აწ უქმი. ამ ჳევის სათავეს, მთასა შინა, არს ჳვინტის დასავლეთად ჯ უ ა რ ი ს ც ი ხ ე, მაგარი და დიდშენი. ჳვინტას არს მონასტერი კეთილი, შუენიერშენი და აწ უქმი. წნისს არს მტკუარზედ კიდი კარგი. ამ კიდს ზეით მომდოვრდების მტკუარი და მოდრკების სამკრიდამ აღმოსავლეთად“.¹

¹ ბატონიშვილი ვახუშტი, „აღწერა სამეფოსა საქართველოსა“ / ქართლის ცხოვრება, თ. IX თბ., 1973. გვ. 663.

გარდა ამ მონათხრობისა, თუ ისტორიული ამონარიდისა, სოფელ წნისის შესახებ ქართულ საისტორიო ლიტერატურაში კეთილსამედო ვერაფერი ვნახეთ.

აღნიშვნის ღირსია ის გარემოება, რომ სოფელ წნისში, ჯერ კიდევ ვახუშტის დროს, 1730-40-იან წლებში მდგარა „მონასტერი მაღალს კლდესა ზედა, კთილშენი, გუმბათიანი და აწ უქმი“, რომლისთვისაც შემდგომ წლებში ყურადღება არავის აღარ დაუთმია.

ომისათვის, რომ დაგვედგინა ზოგიერთი ფაქტი ზარზმის მონასტერში (დასვენებული) მუმიფიცირებული ნეშტის შესახებ, გადავწყვიტეთ ვწვეოდით თავად ზარზმას და იქ გაგვერკვია რეალობა (ზარზმის მონასტერზე ცოტა ქვემოთ მოგახსენებთ).

ენოში ერთი სასულიერო პირი შემომეგება, რომელსაც რამდენიმე წუთში ვეღარსად მივაგენი. შევედი ტაძარში, მოვილოცე და ერთ საერო პირს ვთხოვე, დავეკავშირებინე ვინმესთან, ვისაც კურთხევის მოცემა შეეძლო, რათა შევსულიყავი იმ „ოთახში“ თუ „კელიაში“, სადაც წნისში აღმოჩენილი მუმიფიცირებული ნეშტის ნახვა იქნებოდა შესაძლებელი.

სამწუხაროდ, სასულიერო პირთაგან არავინ გამოვიდა და ნეშტის სანახავად ახალგაზრდა მამაკაცი შემიძღვა (სინათლე არ იყო). მოვიმარჯვე ფოტოაპარატი. წელს ზემოთ ფოტოს გადაღების ნებართვა არ მომცა, თუმცა სახეზე დაფარნა და წელს ზემოთ ძვირფასი ქსოვილი ჰქონდა გადაფარებული, ხოლო მუხლებს ქვემოთ შიშველი იყო და ფოტოც გადავიღე...

ტაძრიდან გამოვედი და ახალციხისაკენ გავეშურე. უკვე 16 საათისთვის ვწვივე ახალციხის ციხეს, ე, წ. რაბათს, სადაც ამჟამად მდებარეობს ივანე ჯავახიშვილის სახელობის სამცხე-ჯავახეთის ისტორიული მუზეუმის ადმინისტრაცია. კართან შემომეგება ბატონი ჯუმბერ ჩოხელი, რომელიც შემიძღვა ადმინისტრაციულ მენეჯერთან, ქალბატონ ციური ლაფაჩთან.

მივესალმე, მოვიკითხე და ჩემი გულისნადები გავანდე. მეტად სანდომიანი და სასიამოვნო მოსაუბრე აღმოჩნდა ქალბატონი ციური, რომელმაც მომიტხრო (ტექსტს გთავაზობთ უცვლელად): „1941 წელს, როდესაც ბორჯომ-ახალციხის რკინიგზის მონაკვეთის მშენებლობა მიმდინარეობდა, სოფელ წნისთან საჭირო გამხდარა კლდის ჩამონგრევა, სადაც მდგარა პატარა ტაძარი. კლდის ნგრევისას მუშებს შეუნიშნავთ აკლდამა, სადაც დასვენებული ყოფილა მიცვალებული.“

ადგილზე მისულან პასუხისმგებელი მუშაკები, რომლებსაც უნახავთ მიცვალებული. როგორც გადმოცემით ვიცით, ნეშტი, მიუხედავად ხანდაზმულობისა, ახალგაზრდაცვალებულს ჰგავდა, მაგრამ როგორც კი მზე და ჰაერი მოხვედრია, მაშინვე ჩაფერფლილა. გულზე ეკეთა ძვირფასი თვლებით შემკული ოქროს ჯვარი, ხოლო ტანზე ემოსა ასევე ძვირფასი შალის შესამოსელი.

ოქროს ჯვარი, ადგილობრივი უშიშროების უფროსს თბილისში წაუ-

ლია(?!), ხოლო ნეშტი შემდგომი გამოკვლევის მიზნით გადაუსვენებიათ თბილისში, რომელსაც გამოკვლევა ჩაუტარა ვინმე ექიმმა ფირფალაშვილმა. იმავე თვეებში ნეშტი გადმოასვენეს ახალციხის მუზეუმში, სადაც იგი იყო 1989 წლამდე (თვალეში ცრემლი ჩაუდგა ქალბატონ ციურის — მ.ც.).

1989 წელს მუზეუმში მობრძანდა ზარზმის მონასტრის წინამძღვარი მამა გიორგი² (გვარს ვერ იხსენებს), რომელმაც გადაჭრით მოითხოვა ნეშტის გადასვენება თავისთან, ზარზმის მონასტერში. ჩვენ წინააღმდეგობა გავუწიეთ.

— რატომ შეეწინააღმდეგეთ? — ვკითხე მე.

— იმიტომ, რომ, ჯერ ერთი, მიცვალებული უნდა დაკრძალულიყო, რაც 1989 წლამდე ვერ მოხერხდა,³ და მეორეც, თუ მაინცდამაინც შენახვას გადაწყვეტდნენ, აქვე წმ. მარინეს სახელობის ახალციხის საკათედრო ტაძარში ან კიდევ საფარის მონასტერში უნდა გადაესვენებინათ ზარზმაში რა უნდოდა?

იმავლე წლის შემოდგომაზე, როდესაც მუზეუმს სტუმრობდნენ დამთვალიერებლები და ექსპონატებს ვაცნობდით, შენობას მოადგა ავტომანქანა, იქედან გადმოვიდა მამა გიორგი, რომელსაც ახლდა რამდენიმე ადამიანი და წარმოგვიდგინა იმდროინდელი უმაღლესი საბჭოს თავმჯდომარის ო. ჩერქეზიას, რელიგიის საქმეთა რწმუნებულის ხელმოწერილი თანხმობანი გვამის გადაცემის შესახებ. ძალიან გამიჭირდა, გავნერვიულდი და ვიტირე კიდევ, მაგრამ რა აზრი ჰქონდა? თითქმის ნახევარსაუკუნოვანი ისტორია ამ ნეშტისა დასრულდა და მან ახალი ნავთსაყუდელი ჰპოვა ზარზმის მონასტრის საფანეში. იმ დღის მერე ის აღარ მინახავს“ (ისევ აუცრემლდა თვალეში)“.

მადლობის მეტი რა მეთქმოდა. დავემშვიდობე მუზეუმის თანამშრომლებს და გეზი თბილისისაკენ ავიღე. თან ვფიქრობდი: რა დააშავა ამ კაცმა ისეთი, რომ მის ნესტს მიწა არ აღირსეს-მეთქი.

1972 წელს საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ჟურნალ „მოამბეში“ აკადემიკოს კონსტანტინე ერისთავის წარდგინებით გამოქვეყნდა პავლე ფირფალაშვილის წერილი „მუმიფიცირებული ადამიანის სხეულის შესწავლისათვის“. გთავაზობთ ტექსტს უცვლელად: „1940 წელს ბორჯომ-ახალციხის რკინიგზის მშენებლობის დროს სოფელ წნისთან, „პატარაგორის“ მახლობლად, დანგრეული ეკლესიის მახლობლად მდებარე დანგრეული ეკლესიის კლდისპირა კედლების ადების დროს გამოჩენილა ნაწილი კლდისა, რომელიც (50-50 სმ) ქვითკირით ყოფილა გამოშენებული. რკინიგზის მშენებლები დაინტერესებულან აღნიშნულით და გამოუნგრევიათ იგი, შიგნით აღმოუჩენიათ გამოქვაბული, რომელშიც ესვენა ადამიანის მუმიფიცირებული სხეული. „მუმიისათვის“ გაუკეთებიათ „სარკოფაგი“ და ახალციხის ი. ჯავახიშვილის სახელობის მხარეთმცოდ-

² ეს ის მამა გიორგი ხაბეიშვილია, რომელიც, როგორც გადმოცემით ვიცით, გარკვეულ დაპირისპირებაში იყო საქართველოს საპატრიარქოსთან.

³ ქალბატონი ციური ლაფაჩი აბსოლუტურად მართებულად შენიშნავს, რომ ნეშტი უნდა დაკრძალულიყო და დღემდე ამ პოზიციაზე რჩება, ასევე — მართებულად!

ნეობის მუზეუმში გადაუტანიათ (ცნობა მოგვაწოდა ვასო ლომსაძემ).

მუზეუმის დირექტორის ს. ორჯონიკიძის გადმოცემით, თავის დროზე „მუ-
მია“ უნახავს გ. ნიორაძეს, რომელსაც იგი XVI-XVII სს. დაუთარილებია.
რა მონაცემებს ვერდნობოდა მკვლევარი დათარიღებისას, სამწუხაროდ,
ამის შესახებ ცნობები არ შემონახულა. „მუმი“ დღემდე შეუსწავლელია.

ჩვენ დავინტერესდით ამ საყურადღებო ექსპონატით და 1970 წლის ივ-
ლისსა და ნოემბერში ჩავატარეთ მისი რენტგენოლოგიური გამოკვლევა,
ახალციხის საავადმყოფოს რენტგენოლოგიურ განყოფილებაში. ამასთან,
შემდგომი ლაბორატორიული შესწავლის მიზნით თან წამოვიღეთ თავსა-
ბურისა და სხეულის სხვადასხვა მიდამოდან აღებული სამოსის ნაწილები,
ხოლო პათომორფოლოგიური გამოკვლევისათვის — კანის, კანქვეშა ქსო-
ვილებისა და აქილევსის მყესის ნაწილი.

ჩვენი თხოვნით, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რადიო-
ნახშირბადით (C^{14}) აბსოლუტური ასაკის განსაზღვრის ლაბორატორიამ
აღნიშნული მუმიის ასაკი (ტანისამოსის ნაწილების მიხედვით) განსაზ-
ღვრა და დაათარიღა 990 ± 90 წლით.

„მუმიას“, ყაბალახის მსგავსად, თავზე ახურავს და ყელზე შემოხვეული
აქვს მაღალხარისხოვანი წვრილბქვვა ბამბისაგან დამზადებული მომწვა-
ნო-ყავისფერი ქსოვილი. ტანზე იმავე ქსოვილის „კაბა“ და პერანგი. პერ-
ანგის გულისპირს შემოვლებული აქვს ნატურალური აბრეშუმის ზონარი,
ხოლო კაბა შუაზე უხეშადაა გაკერილი. პერანგი და კაბა ჩალისფერია.

ტანსაცმლის ქსოვილი ჩვენი თხოვნით ლაბორატორიულად შესწავლილ
იქნა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკის ფაკულტეტის
საქონელმცოდნეობის კათედრის ლაბორატორიის მიერ (ხელმძღვანელი კ.
მეგრელიძე). ლაბორატორიის დასკვნით, ქსოვილი ფიზიკურად კარგადაა
შენახული. მიკროსკოპული შესწავლით დადგინდა, რომ ნიმუშის ყველა
ქსოვილი ოთხკუთხედი ხლართითაა მოქსოვილი, თავზე და ყელზე შემოხ-
ვეული ქსოვილი დაჩითულია, ხოლო სხეულის საფარი სამოსი შეუღებავია.

„მუმი“ მამაკაცისაა, იგი 40-45 წლის ასაკში გარდაიცვალა. „მუმი“
გულხელდაკრეფილია. სხეულის საფარი კანი გასქელებულია, ელასტი-
კურობა თითქმის დაკარგული აქვს და ირგვლივ მჭიდროდ ეკერის მთელ
სხეულს. იგი ალაგ-ალაგ დაჩრეტილია (ალბათ ჭიის მიერ — პ. ფ.).
სათესლე პარკი და ასო მკვეთრად შეჭმუხნილი და დაპატარავებულია.
ასოს ჩუჩა მთელია.

„მუმიის“ სიმაღლე 172 სმ-ია. მარჯვენა ქვედა კიდური მარცხენასთან
შედარებით, მთელ სიგრძეზე „ატროფიულია“. მათ გარშემოწერილობებს
შორის სხვაობა 1-3 სმ-ია.

სახის ქალას რენტგენოგრამაზე აღმოჩნდა, რომ მარჯვენა ზედა ყბაზე
პრემოლარების არეში ალვეოლარული მორჩი ატროფიულია. ქვედა ყბაზე

მარჯვენო არ არსებობს IV-V პრემოლარი. მარცხნივ სიბრძნის კბილი მთლანად არ არის ამოჭრილი, იქვე ქვედა ყბის კუთხის არეში აღინიშნება სკლეროზული არშიით შემოფარგლული მრგვალი ფორმის ჩრდილი, რაც გვაფიქრებინებს კისტაზე. რენტგენოგრაფიაზე: მენჯის მარჯვენა ნახევარი დეფორმირებულია. ამასთან აღინიშნება ტაბუხის ფოსოს ფუძისა და ბოქვენის ძვლის ასწვრივი ტოტის ძველი მოტეხილობის კვალი. იმავე მხარეს, დახურული ხერხედი დაპატარავებულია. ასევე, მარჯვენა ტერფი მაღალთალოვანია (ექსკავატური), ხოლო მარცხენა ვარუსულ დეფორმაციას განიცდის.

ამგვარად, „მუმიის“ შესწავლით ირკვევა, რომ გარდაცვალებამდე ბევრად ადრე, მას ქვედა ყბაზე ჰქონია კისტა, ხოლო მენჯზე მარჯვენო, ბოქვენისა და საჯდომი ძვლის განუვითარებლობა. ცვლილებანი: კიდურის ატროფია, ტერფებისა თალოვანი და ვარუსული დეფორმაცია მიგვანიშნებს გადატანილ ავადმყოფობაზე — პოლიომიელიტზე. თუმცა ტაბუხის ფოსოს ფუძისა და ბოქვენის ძვლის ასწვრივ ტოტზე არსებული მონაცემები იმასაც გვაფიქრებინებს, რომ შესაძლებელია საქმე გვაქვს ამ ძვლების ძველ მოტეხილობასთან. ყოველივე ზემოაღნიშნულის საფუძველზე უნდა ვივარაუდოთ, რომ, მიუხედავად ძვლების შეხორცებისა, პიროვნება კოჭლი ყოფილა. როგორც ცნობილია, მწვავე პოლიომიელიტი პირველად აღწერა ანდერვუდომ 1789 წელს, მაგრამ ამ დაავადების სიძველის კვალი სალიბის და რიდას მიხედვით, დადგენილია ძვ. წ. XV-IV სს. მასალების მიხედვით.

რაც შეეხება მუმიის ჩაცმულობის საკითხს, მისმა ლაბორატორიულმა შესწავლამ ცხადყო, რომ მიცვალებული ტანსაცმლიანად დაუსაფლავებიათ თუ მხედველობაში მივიღებთ დასაფლავეების ადგილმდებარეობას (ეკლესიის სიახლოვეს) საფიქრებელია ისიც, რომ „მუშია“ იყო სასულიერო პირი. ამგვარი ვარაუდის სასარგებლოდ მიუთითებს ქართულ წერლობით წყაროებში დაცული ზოგიერ-

თი ავტორის ცნობაც. ასე, მაგალითად, ვახუშტის მიხედვით, საბაწმიდის მონასტრის ზევით — ცხინვალის მიმართულებით უდაბნოში არსებულ კლდეში გამოკვეთილ ერთ-ერთ ქვაბში „ქეს მოწესე მკუდარი, დღემდე დაუმლელი, კუბოსა შინა კლდისასა, ანაფორითა“ და სხვა.

მარჯვენა წვივის უკანა ზედაპირიდან პისტომორფოლოგიური შესწავლის მიზნით აღებული მასალა მაკროსკოპულად შემდეგი მონაცემებით ხასიათდება: კანი რუხი ნაცრისფერია, ელასტიკურობა დაკარგული აქვს. მის ქვეშ მდებარე ქსოვილები (ფასცია, აპონევროზი და

სხვა, რომელთა გარჩევა მაკროსკოპულად ვერ ხერხდება) ღრუბლისებური შენებით ხასიათდებიან. აქილევსის მყესის ნაწილი ცვილის ფერია. მართალია, იგი მკვრივია, მაგრამ ადვილად იყოფა ცალკეულ ბოჭკოებად, რომლებსაც ელასტიკურობა შენარჩუნებული აქვთ.

მიკროსკოპულ პრეპარატში კანის ვერც ერთი შრე ვერ ვნახეთ. მხოლოდ სამ პრეპარატში (გადიდება X200) აღმოჩნდა შერჩენილი თმის ბოლქვისმაგვარი კონტურები და თმის ღეროს მცირე ნაწილი. პრეპარატში ვიწრო ზოლის სახით ჩანს პარალელურად განლაგებული ბოჭკოები, რომლებშიც აღინიშნება დიფუზურად გაბნეული ყავისფერი მომრგვალო ფორმის სხვადასხვა ოდენობის ბელტები — მიწის სახით.

ამგვარად, „მუმის“ შესწავლის შედეგად დადგინდა, რომ იგი X ს. მცხოვრები სასულიერო პირია და დაავადებული ყოფილა ქვედა ყბის კისტით. ამასთან, გადაუტანია პოლიომიელიტი, მარჯვენა ტაბუხის ფოსოს ფუძისა და ბოქვენის ძვლის ასწვრივი ტოტის მოტეხილობა, რის გამოც დაკოჭლებულა. აღნიშნული პირი რომელიღაც ხანგრძლივად მიმდინარე მძიმე ინფექციური ავადმყოფობით ან შიმშილით გარდაცვლილა. როგორც ჩანს, მისი დასუსტებული სხეულის მუმიფიცირებას შესაძლოა ერთგვარად ხელი შეუწყო გამოქვაბულში არსებულმა გარემო პირობებმა (ნიადაგქვეშა კალციუმის შემცველმა წყალმა, მუდმივმა ტემპერატურამ და სხვა), თუცა გამორიცხული როდია გვამის დაბალნაშემა.

საკითხი საინტერესოა როგორც პალეოპათოლოგიის, ისე მედიცინის ისტორიის თვალსაზრისით. ამიტომ საჭიროა „მუმის“ სხეულის ქიმიური და ბაქტერიოლოგიური შესწავლაც.

საქართველოს სსრ ჯანმრთელობის დაცვის სამინისტროს ტრავმატოლოგიისა და ორთოპედიის ინსტიტუტი (შემოვიდა 10. 09. 1971)⁴.

აქვე უნდა აღვნიშნოთ ის, რომ ჟურნალიდან მოხმობილი წერილის სრული ტექსტი 40 წლის შემდეგ (1972-2012) პირველად ქვეყნდება ოფიციალურ ბეჭდურ სამეცნიერო კრებულში და მისი ხელმეორედ დაბეჭდვის მიზანია:

1. საკითხით დაინტერესებულ საზოგადოებას კიდევ ერთხელ შევახსენოთ წნისში აღმოჩენილი „მუმის“, ე. წ. ისტორიულ-მეცნიერული მნიშვნელობა.

2. ამ წერილის კვლადაკვალ ეტაპობრივად განვიხილოთ რეალობა და გამოვიტანოთ ლოგიკური დასკვნები, რათა საცნაური გახდეს რასთან ან ვისთან გვაქვს საქმე.

* * *

მოკლედ აღვწერთ ჯერ წნისის მიდამოებს და შემდეგ ზარზმის ისტორიულ ტაძარს.

წნისი არის სოფელი ახალციხის რაიონში, რომელიც შედის კლდის თემის შემადგენლობაში. მდებარეობს ახალციხის ქვაბულში, მდინარე მტკვრის მარცხენა ნაპირზე, ზღვის დონიდან 935 მეტრზე.⁵ ჯერ კიდევ გასული საუკუნის 70-80-იან წლებში აქ შემონახული იყო შუა საუკუნეების ციხე და XIII საუკუნის დარბაზული ეკლესია.

ტაძარი, რომელიც კლდეზე იდგა, სადაც მშენებლებმა მიაგნეს აკლდამას, არსად არ არის მოხსენიებული, თუმცა, ვარაუდით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ეს ის დარბაზული ეკლესიაა, რომელიც წნისის აღწერისას შემოაქვს ენციკლოპედიის მთავარ სამეცნიერო კოლექციას XI ტომში.

ვახუშტი ბრძანებს: „ახალციხის წყლის სამკურნეოთ, ვიდრე მტკვრადმდე, და ერუშეთისა, და არსიანის მთამდე, წრწუმს ზეით, ჯაყის წყალზედ, არს ყ უ ე ლ ი ს ც ი ხ ე, მრავალჯერ შემუსვრილი და აწოკერი. ყუელის ზეით მთაში არს ზარზმას მონასტერი გუმბათიანი, კეთილშენი, შუენიერს ადგილს და აწუქმი“.⁶

„ზარზმაში რამდენიმე ძველი ნაგებობაა: დიდი ტაძარი და მასზე აღმოსავლეთით მიშენებული სამლოცველო, სამრეკლო და მის ჩრდილოეთის კედელს მიბჯენილი სამლოცველო; ასეთივე მცირე, ერთნაგვიანი სამლოცველო ტაძრის ჩრდილო-დასავლეთის კუთხესთან, ორი მცირე ეკლესიის ნან-

⁴ „საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე“, თბილისი, 1972 წ. აპრილი, ტომი 66, №1, გვ. 249-251.

⁵ ქსე, ტ. 11, თბ., 1987, გვ. 341.

⁶ ვახუშტი, აღწერად სამეფოსა საქართველოს / ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, თბ., 1973, გვ. 665.

გრევი დიდი ეკლესიის სამხერთით“⁷

ზარზმის მონასტერს საფუძველი ჩაუყარა ადრინდელი ფეოდალური ხანის ცნობილმა სასულიერო მოღვაწემ სერაპიონ ზარზმელმა, რომლის მოღვაწეობის შესახებ ჩვენთვის ცნობილია ბასილი ზარზმელის თხზულებიდან „სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრება“.

ამ შრომიდან კარგად ჩანს, რომ სერაპიონი წარმოშობით იყო კლარჯი. მიქელ პარეზელის მოწაფე. იგი თავის ძმასთან ერთად მაშინ წამოვიდა „ქვეყნად სამცხისად“, როცა მიქელს გამოეცხადა „ვინმე, ვითარცა მღვდელ-შუენიერად შემოსილი“ და აუწყა, შენი მოწაფეები უნდა წავიდნენ და დააარსონ მონასტერი იქ, სადაც მათ ღმერთი ანიშნებსო. სერაპიონმა და მისმა ძმამ თან წაიღეს ფერისცვალების ხატი და დიდი ძებნის შემდეგ, სხვადასხვა სასწაულისა და ჩვენების მიხედვით, ნახეს სამონასტრო ადგილი.

იქაურმა მთავარმა გიორგი ჩორჩანელმა, რომლის სასახლეები ზანავისა და ჩორჩანის მახლობლად იდგა, დიდი დახმარება გაუწია სერაპიონს.

ასევე, ბასილი განმარტავს, თუ რატომ ეწოდა ამ ადგილს ზარზმა: „რამეთუ ეწოდა ზარზმა, რომელი ზარითა და შიშითა მიუთხრობელთა შეპყრობილ იყვნეს“.⁸

ცნობილია ისიც, რომ ზარზმის უძველეს, სერაპიონის დროინდელ ტაძრებს ჩვენამდე არ მოუღწევიათ, ხოლო შემდგომი წლების ზარზმის უძველესი სამკაულია სამლოცველოს შესასვლელის თავზე არსებული ჯვარი და წარწერა, რომელიც მოგვითხრობს დავით კურაპალატის დროინდელ ამბავს — ქართველთა ლაშქრობას აჯანყებულ ბარდა სკლიაროსის წინააღმდეგ, ბიზანტიის მეფეთა დასახმარებლად (978-1002): „მე, ივანე ძემან სულაისმან, აღვაშენე წმიდათა ეგუტერი“ (სამლოცველო), წერს ლაშქრობის მონაწილე, „მას ჟამსა, ოდეს საბერძნეთს გადასკლიაროსი, დავით კურაპალატი აღიდევნ ღმერთმან, უშუელა წმიდათა მეფეთა და ჩუენ ყოველნი წარგავლინა“...

ბევრი რომ არ გაგვიგრძელდეს, ზარზმის მონასტერი თავისი დიდებულებით აოცებს ნებისმიერ მნახველს. მრავალფეროვანი ჩუქურთმები, ფრესკები განსაკუთრებულ იერს ანიჭებენ დღემდე უვნებლად მოღწეულ ტაძარს. ათაბაგები, ჩორჩანელები, მთავრები, სასულიერო და საერო პირები ამშვენებენ ტაძრის მზატვრობას, რაც იმას ნიშნავს, რომ ზარზმა ოდითგანვე იყო „შემკრებელი მრავალითა და წმიდათა“.

იყო დრო (XVI ს.), როდესაც სხვა მრავალ საგანესთან ერთად ზარზმაშიც შეწყდა სიცოცხლე, დაცარიელდა და აოხრდა ტაძარი. იქ დაგანებულმა სიწმინდეებმა თავშესაფარი ჰპოვა შემოქმედში (გურია), სადაც გადარჩა და კვლავ დაუბრუნდა ისტორიულ ადგილს.

XIX საუკუნის მიწურულს აბასთუმანში სამკურნალოდ დასახლებ-

⁷ ვ. ბერიძე, სამცხის ხუროთმოძღვრული ძეგლები, „ნაკადული“, თბ., 1970. გვ. 60.

⁸ ბასილი ზარზმელი, „სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრება“, გამოც. რ. თაგაძის მიერ, თბ., 1975, გვ. 36.

ულმა რუსეთის ტახტის მემკვიდრემ, გიორგიმ ზარზმის ტაძრის შეკეთება გადაწყვიტა, მაგრამ ნაადრევმა სიკვდილმა შეუშალა ხელი. 1900-იანი წლების დასაწყისში უფლისწულის სურვილი რეალობად აქცია ხუროთ-მოძღვარმა სკინინმა და მხატვარმა სლაფცევმა.

დღეს კი ტაძარი ფუნქციონირებს, იქვეა მამათა მონასტერი და წნისში აღმოჩენილი დაუკრძალავი „მუშია“.

* * *

ძველ აღთქმაში ვკითხულობთ: „ოფლითა პირისა შენისათა სჭამდე პურსა შენსა ვიდრე მიქცევადმდე შენდა მიწად, რომლისგან მოღებულ იქმენ, რამეთუ მიწა ხარ და მიწადცა მიიქცე“ (დაბ. 3,19). იმავეს ამბობს ეკლესიასტე: „მიიქცეოდეს მტვერი მიწად, როგორც იყო და სული დაუბრუნდებოდეს ღმერთს, რომელმაც შთაბერა“ (ეკლ. 12,7); ანუ ადამიანი უნდა დასაფლავდეს გარდაცვალების შემდეგ. თვისება მოკვდაობისა ადამიანმა შეიძინა საღმრთო ცნების დარღვევით, რის შემდეგაც იგი ღმერთმა სამოთხიდან გააძევა და ზემოთნახსენები სიტყვებით მიმართა. პეტრეს კითხვაზე — „მიცვალებულის სულისთვის სარგებლობის მომტანია თუ არა სხეულის ტაძარში დაკრძალვა? — წმ. გრიგოლ დიოდოლოსი პასუხობს: „ტაძარში დაკრძალვა იმ მიცვალებულებისთვის არის სასარგებლო, რომლებიც დიდი ცოდვებით დაძმობიებული არ არიან. მათი ახლობლები ამ წმიდა ადგილებში (ტაძრებში) იკრიბებიან და გარდაცვლილთა საფლავების ხილვისას იხსენებენ მათ, მათთვის ღმერთს ევედრებიან. პირიქით, თუკი ტაძარში ისეთ ადამიანს დაკრძალავენ, რომელსაც სული მომაკვდინებელი ცოდვებით აქვს დაძმობიებული, მას არათუ ცოდვები შეენდობა, არამედ უმეტესად დაისჯება“.⁹

წნისში აღმოჩენილი და ზარზმის წმიდა ტაძარში დაბრძანებული „მუშიის“ შესახებ აკადემიკოსმა კონსტანტინე ერისთავმა მოგვარა იმ მასალა, რაც მისი სამედიცინო-სოციალური (ანატომია, ქსოვილების შესწავლა...) წარსულისათვის იყო დამახასიათებელი, მაგრამ რატომ ან რა მიზეზით ჰპოვა „მუშიამ“ განსასვენებლად სარკოფაგი ზარზმის მონასტერში, ჩვენთვის უცნობია.

1983-1992 წლებში ახალციხისა და სამცხე-ჯავახეთის ეპარქიას განაგებდა მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე, თუმცა ჩვენთვის ასევე უცნობია, მაღალყოვლადუსამღვდელოესი ანანია ამ საკითხის ირგვლივ იყო თუ არა ჩაყენებული საქმის კურსში. ფაქტი ჯიუტია, ზარზმის მონასტრის მაშინდელი წინამძღვრის, არქიმ. გიორგის ინიციატივით წნისში აღმოჩენილმა „მუშიამ“ მიწის ზემოთ განსასვენებელი ჰპოვა ზარზმის ისტორიული ტაძრის საფანქში.

⁹ წმ. გრიგოლ დიოდოლოსი, „სიკვდილის შესახებ“ (ნაწ. III), თბ., 1998, გვ. 46.

აკადემიკოს კონსტანტინე ერისთავს, რომელიც იყო თბილისის რკინიგზის სააგადმეოფოს უფროსი (1938-41), თბილისის სამედიცინო ინსტიტუტის დირექტორი (1941-50), სისხლის გადასხმის ინსტიტუტის დირექტორი (1948-50), ექსპერიმენტული და კლინიკური ქირურგიის ინსტიტუტის დირექტორი (1950-1974), მეცნიერებათა აკადემიის ბიოლოგიისა და მედიცინის განყოფილების ხელმძღვანელი (1951-55), ჯანდაცვის სამინისტროს მთავარი სამეცნიერო საბჭოს თავმჯდომარე (1957-72) და რომლის სახელს უკავშირდება საქართველოში გულის, სისხლძარღვების, ფილტვებისა და თავის ტვინის პირველი ოპერაციების ჩატარება, რომელიც იყო XX საუკუნის II ნახევრის ერთ-ერთი უძლიერესი ექიმი-კლინიციისტი, არა მგონია, ხელშეწყობა არ ჰქონოდა ლაბორატორიული და ინსტრუმენტული კვლევებისა, რათა გადაჭრით დაედგინა „წნისელი მუმიის“ წარმოშობისა და მდგომარეობის, ასევე სასულიერო ხარისხში ყოფნის უმნიშვნელოვანესი დეტალები; მაშინ, როდესაც სასულიერო პირს უნდა ჰქონოდა ჩატარებული ხელის ჯვარი, დაფარნა, შემოსილი უნდა ყოფილიყო სამღვდლო სამოსით და ა. შ. რისი კვალიც არსად ჩანს!

ის, რომ „მუმიის“ მამაკაცისაა, რომ იყო დაავადებული ან ეცვა ძვირფასი „მადალხარისხოვანი წვრილბეწვა ბამბისაგან დამზადებული მომწვანო ყავისფერი ქსოვილი“ და დაკრძალული იყო ეკლესიის ტაძრის სიახლოვეს თუ გალაგანში, სრულებით არ ნიშნავს იმას, რომ ის იყო სასულიერო პირი და მით უმეტეს წმინდანი.

ჩვენთვის ცნობილია წმინდანთა განდიდების საფუძვლები და შესაბამისად მათი კანონიზაცია ეკლესიური ცნობიერებით ყოველთვის მოაზრებული იყო, როგორც ფაქტი ეკლესიაში ღმრთის სიწმინდის გამოვლინებისა, რომელიც აქ მაღლითშემოსილ მოღვაწეთა საშუალებით მოქმედებს. ამიტომ ადამიანთა წმინდანებად შერაცხვა-განდიდებას ჰქონდა თავისი უმთავრესი წინაპირობა, რომელიც ყველა დროში (და დღესაც) უცვალებელი და განსაზღვრულია. მოღვაწის კანონიზაციას ან ტაძარში დაკრძალვის უფლებას შემდეგი ნიშნები განაპირობებს:

„1. ეკლესიის რწმენა შესარაცხი მოღვაწის, როგორც ღმრთის სათნომყოფელი ადამიანის, ამქვეყნად მოვლენილი ღმრთის ძის მსახურისა და წმიდა სახარების მქადაგებლის სიწმინდეზე (ასეთი რწმენის საფუძველზე განდიდდნენ ძველი აღთქმის მამები, მამათმთავრები, წინასწარმეტყველნი, მოციქულნი).

2. ქრისტესთვის მოწამეობრივი სიკვდილი ან ტანჯვა ქრისტეს სარწმუნოებისათვის (ეკლესიაში ამგვარად განდიდდნენ მოწამენი და აღმსარებელნი).

3. სასწაულთქმედებანი, რომლებიც აღესრულებოდნენ წმინდანთა ღოცვის მეშვეობით ან მათი წმიდა ნაწილების მიერ (ღირსნი, მღუშარენი, მესვეტენი, მოწამენი, სალოსნი და სხვ.).

4. უმაღლესი საეკლესიო პირები (სვიმეონ თესალონიკელის მოწმობით,

კონსტანტინეპოლში, მოციქულთა დიდ ტაძარში ძველი დროიდან მოყოლებული, წმინდანთა ნაწილების მსგავსად, საღმრთო ღმრთისმსახურების მაღლისათვის მღვდელმთავარნიც საკურთხეველში იკრძალებოდნენ).

5. ეკლესიისა და მართლმორწმუნე ერის წინაშე დიდი დამსახურება (მეფენი, მთავარნი, მოციქულთა სწორნი, დედოფალნი).

6. კეთილზნეობითი, წმიდა და მართალი ცხოვრება, რომელიც ყოველთვის არ იყო დამოწმებული სასწაულთქმედებებით.

7. პატრიარქ ნექტარის მოწმობით, XVII საუკუნეში სამი რამ მიიჩნეოდა მოღვაწეთა ჭეშმარიტი სიწმინდის მიზეზად:

ა) შეუორგულებელი მართლმადიდებლობა, ბ) ყველა სათნოების აღსრულება, რასაც მოსდევდა სარწმუნოების გამო ბოროტის მხრიდან წინააღმდეგობა, წმინდანის სისხლის დათხევამდეც კი, და გ) ღმრთის მიერ ზებუნებრივი ნიშნებისა და სასწაულების გამოვლინება.

8. არაიშვიათად, მოღვაწის წმინდანობის დამადასტურებელი იყო ხალხის თაყვანისცემა, ზოგჯერ სიცოცხლეშივე გამოვლენილი. მოღვაწის სიკვდილის შემდგომ მისი თაყვანისმცემელი ქრისტიანები ადგენდნენ მსახურებას, ტროპარ-კონდაკს, ქმნიდნენ ხატს, აღწერდნენ მის ცხოვრებას, მოღვაწის საფლავზე აგებდნენ სამღვდლო ეკვდერს. ასეთ თაყვანისცემას საფუძვლად ედო ერთგვარი ზებუნებრივი შეწევნა განსვენებული მოღვაწის მხრიდან, თუმცა სასწაულთა ჩანაწერების არარსებობის შემთხვევაშიც კი ეკლესიას შეეძლო (იშვიათად) მოღვაწის წმინდანად შერაცხვა ხალხისაგან დიდი თაყვანისცემის საფუძველზე“.

წმინდანად კანონიზაციის საკითხისთვის ზოგადი მნიშვნელობა ენიჭებოდა წმინდა ნაწილებს. „მართლმადიდებლური ეკლესიის სწავლების თანახმად, სიწმინდეს წარმოადგენდნენ ღმრთისგან განდიდებული მოღვაწის როგორც მთელი უხრწნელი სხეული, ისე მისი ცალკეული ნაწილები.¹⁰

მოღვაწეთა წმინდანად კანონიზებისათვის ყველა დროში აუცილებელ და უმთავრეს საფუძველს წარმოადგენდა:

ა) შესარაცხად წარდგენილის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესწავლა (ეს აუცილებელია როგორც ცალკეული, ისე ჯგუფური შერაცხვის დროს).

ბ) მაცხოვრებელი ღვაწლი, განცხადება ღმრთის სიწმინდისა და თავდადება რწმენისადმი.

ამდენად, მსოფლიო მართლმადიდებელი ეკლესიის ერთ-ერთ ფუნქციას მოღვაწეთა წმინდანებად კანონიზაცია შეადგენს მათი ცხოვრების, ღვაწლისა და აღსასრულის გათვალისწინებით: „და მათთვის წმიდაყოფ თავსა ჩემსა, რათა იგინიცა იყვნენ წმიდა ჭეშმარიტებით“ (ინ. 17,19), „უკუეთუ დასაბამი იგი წმიდა არს, და თბეცა; და უკუეთუ ძირი იგი წმიდა

¹⁰ „წმინდანთა კანონიზაცია მართლმადიდებელ ეკლესიაში“, მოსკოვი, 1988 (რუსეთის გაქრისტიანების 1000 წლისთავისადმი მიძღვნილი კრებული), გვ. 93.

არს, და რტონიცა მისნი“ (რომ. 11,16), „წმიდა სინდისით ღმრთის მიმართ სიყვარულისა“ (I პეტ. 3,21) და სხვ.

ჩვენს საექსპორტო დასკვნას დაუბრუნდეთ, რომელშიც „მუმიის“ გაუხრწნელობისა და „მუმიფიცირების“ შესახებ აღნიშნულია: „როგორც ჩანს, მისი დასუსტებული სხეულის მუმიფიცირებას შესაძლოა ერთგვარად ხელი შეუწყო გამოქვაბულში არსებულმა გარემო პირობებმა (ნიადაგქვეშა კალციუმის შემცველმა წყალმა, მუდმივმა ტემპერატურამ და სხვ.), თუმცა გამორიცხული როდია გვამის დაბალზამებაც“.

ამდენად, ვერანაირ კრიტიკას ვერ უძლებს ის, რომ „მუმიის“ დღემდე მიწის ზემოთ განისვენებს ზარზმის ტაძარში და მტკიცება იმისა, რომ ეს არის „წმინდანის უხრწნელი“ გვამი. მითუმეტეს მაშინ, როდესაც არსებობს სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის, უწმიდესისა და უნეტარესის ილია II-ის განჩინება „მიცვალებულის სულის მოსახსენიებლად“, სადაც წერია: „7. მიცვალებული უნდა დაიკრძალოს გარდაცვალებიდან 3-5 დღის განმავლობაში. 18. ქრისტიანის საფლავი არ უნდა იყოს მდიდრული. მიცვალებულის სულისათვის უკეთესია, თუ თანხა გაჭირვებულებს დაურიგდებთ“,¹¹ სადაც გარკვევით და ხაზგასმით არის მითითებული, მიცვალებულის სულის მოსახსენიებლად რა როგორ ჯობია. ასევე ვიცით, რომ „არ შეიძლება ტაძარში მიცვალებულის ერთ დღეზე, მეტად გაჩერება“.¹²

ის, რომ მიცვალებული უნდა დაიკრძალოს, ამაზე ყველა ნორმალურად და სარწმუნოებრივად მოაზროვნე ადამიანი ვთანხმდებით; ის, რომ „პალეოპათოლოგიური, ქიმიური და ბაქტერიოლოგიური შესწავლის“ თუ ექსპერტიზისათვის მიცვალებული თუ „მუმიის“ ფიზიოლოგიის და ანატომიის ინსტიტუტებში, ან ექსპერტიზის ეროვნულ ბიუროში უნდა „მკვიდრობდეს“ თუ „ბინადრობდეს“, ამაზეც ვთანხმდებით, მაგრამ რჩება ერთი მნიშვნელოვანი პასუხგაუცემელი კითხვა: რა დააშავა X საუკუნის წნისელმა მიცვალებულმა („მუმიამ“), რომელსაც დღემდე არ ღირსება მიწა? რატომ ვარღვევთ ღმრთის მცნებებს და რატომ ვამკვიდრებთ რეალობაში ჩვენთვის სასურველ აბსურდულ კანონებს?

დასკვნის სახით ვიტყვით, მოვიდა დრო ზარზმის მონასტრის ტაძარში, „სარკოფაგში“ დასვენებული „მუმიის“ დაიკრძალოს ქრისტიანულად და ამ გაურკვევლობას ერთხელ და სამუდამოდ დაესვას წერტილი; მით უმეტეს ვერავინ და ვერანაირი დოკუმენტი, კვლევა, ექსპერტიზა, ვერ და არ აღემატება საღმრთო სიტყვებს: „მიწა ხარ და მიწადცა მიიქცე“ (შესქ. 3,19).

იმედს ვიტოვებთ, ამ წერილით დაინტერესდება საქართველოს ეკლესიის წმიდა სინოდი და გამოსცემს განჩინებას აღნიშნული საკითხის საბოლოოდ გადასაჭრელად ისე, როგორც ამას ეკლესიის სწავლება მოითხოვს.

¹¹ გაზეთი „მადლი“ №16(58), 1992.

¹² Православный обряд погребения, Благовесть, 2004. გვ. 161.